

Előszó

Az irodalomtudományi elméletek kiindulópontjai semmiesetre sem kizárólag poétikai előírások, még kevésbé irodalmi szövegek/szövegtípusok normatív rögzítése. Központi kérdései inkább irányulnak egy irodalom nyelvi, stilisztikai, retorikai, esztétikai és poétikai-poetológiai „rend”-jére, valamint tartalmi-szemantikai dimenzióira. (...)Az irodalom amellett, hogy kétségen kívül mindenekelőtt esztétikai jelenség, az újabb kultúratudományi elméletekben számottevő szerephez jut, ezek érdekeltnek mutatkoznak abban, hogy az irodalom funkcióit társadalmi kontextusban és szociális folyamatokban szemléljék/szemléltessék, az irodalom eképpen kulturális fenoménként is figyelemre méltó jelentőségre tesz szert.

A freiburgi Albert-Ludwig Egyetem Germanisztikai Intézetének professzor asszonya, Sabina Becker ily módon közelíti meg kézikönyvének tárgyát, az irodalom- és a kultúratudományok kölcsönösségének módszertanán és elméletén töprengve. Ahhoz természetesen, hogy az egymásra ható, egymást korrigáló, egymáshoz képest integratív jellegű metodológiákra fény derüljön, aligha mellőzhető, hogy – amennyire ez lehetséges – előbb külön-külön tárgyalassék irodalom- és kultúratudomány, ez utóbbi semmiképpen sem oly módon, mint afféle „szuper”-tudomány, amelynek (például) az irodalomtudomány egyik ágazata. Annak mintájára, hogy az esztétikának (mint művészetesztétikának) ágazati esztétikai vannak, amelyek az irodalom, a zene, a képzőművészetek elkülönülő problémáit fogják össze egy szűkebb rendszerbe.

Távolabbról közelítve: a hasonlóképpen „rowohl-kézikönyvek” sorozatában kiadott *Musikwissenschaft, Was sie kann, was sie will* című kötet első fejezete fölé ezt a címet írták a szerzők: A zenetudomány mint kultúratudomány. Érdekes a fejezet bevezető mondatait idézni: „A zene társadalmunkban mindenütt jelen van. Kultúránk szerves része. A vele való foglalatosság fontos eleme a kultúratudományok kánonjának. Arról a jelentésről van szó, amelyet az emberek alkotott zenei jelképek és jelek képviselnek egy össztársadalmi összefüggés keretei között. Az auditív és a vizuális szint kereszteződése, a zenéé a nyelvvel és a képi világgal megkerülhetetlen. Korszerű kifejeződése a multimedialitás koncepciójában lelhető meg.”

A kézikönyv visszafelé nyomozva az időben Johann Gottfried Herderig jut el, onnan az angol bölcselőhöz és művelődéskutatóhoz, Edward B. Tylorhoz vezet az út, aki a kultúrát olyan komplex egésznek tekintette, amely magába foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a jogot, a szokásokat, valamint

minden más képességet és területet, amelyet az ember, a társadalom tagjaként, megszerzett/kialakított.

S hogy XIX. századi magyar példákkal erősítsük gondolatmenetünket, érdemes a filológiai módszertan magyar kezdeteihez visszanyúlnunk. Ábel Jenő az ókortudomány metodológiájával foglalkozva Chr. Au. Wolf érdemeit abban látja, hogy „sohasem közlött hallgatóival pusztá ismerethalmazt, sohasem olyat, mit valamely könyvből ép oly jól megtanulhattak; oktatása főképen propaedeutikai volt; megtanította hallgatóit, hogyan kell a classicus ókort megérteni tanulni, hogyan lehet önálló kutatásokat tenni.” Ennek következtében az ókortudomány egyfelől nem zárja ki az ókori, a későbbi és a jelenkori „élet” összehasonlítását, ezeket inkább összekapcsolja, majd egymásba fűzi az egyes (rész)diszciplínákat; egyszerre foglalkozik velük, legalábbis egymás viszonyrendszerében tárgyalja a kultúrát, a nyelvet, a művészetet, a tudományt és így tovább.

Még egy idézet Ábel Jenőtől: „Amint Wolf a classica philológiát a többi tudományok járma alól felszabadította volt az ókortudományi elemzése által, úgy prolegomenái által felszabadította a modern kort az ókor tradíciójának nyúga alól; vindicálta a modern világnak azon jogot, hogy szélesebb látkör. sajátítván el magának, bátran kimerje(!) mondani, miszerint az ókor némely jelenségét sokkal jobban vagyunk képesek megérteni mint maga az ókor, hogy a görög irodalom terén szabad ennek első elemeit a traditio mellőzésével pusztá philosophicus úton reconstruálni.”

R. Fr. (azaz Riedl Frigyes) egy XIX. századi francia irodalomtörténet bírál, hangot adva annak a pozitívista igénynek, hogy a szerzőnek legyen érzéke „a kor uralkodó eszméi iránt”, rajzolja föl azok hatását. S bár a „közel eseményekről” – szerinte – nehéz megnyilatkozni, „azon látószög miatt”, amely gátolja a „történelmi objectivitást”, felrója az esztétikai értékszempontok elhanyagolását. Ezzel nincs ellentétben, hogy az irodalmat olyképpen társadalmi jelenségként véli bemutathatónak, miszerint egy mű hatástörténete összefüggéseinek feltárásakor kaphatja hitelesebb értelmezését. S bár a pozitívista szemléleten belül maradvá állítja; az irodalom, egyes irodalmi jelenségek nem kizárólagosan esztétikai nézőpontból közelíthetők meg, a kétféle tájékozódás keresztezheti egymást. Riedl hibának minősíti, hogy „az olvasó nem igen látja a különbséget Lamartine és valami harmadrangú költő közt”, ezzel párhuzamosan ugyancsak hiba az ifjabb Dumas „agyonhallgatás”-a, s ezt az alábbi passzussal gondolja védhetőnek: „Sue Eugent is mellőzi, ámbár (...) oly sok olvasója volt, hogy már culturtörténeti szempontból is megérdemli a behatóbb fejtegetést.”

Azt nem árt erőteljesen hangsúlyozni, hogy amit ma kultúratudományként írnak körül (kevésbé határoznak meg) különféle kutatók, nem azonos a pozitíviz-

musban fölmerülő civilizációtörténeti (vö. Henry Thomas Buckle: *History of Civilisation in England, 1857-*), sem tágabb értelemben vett, Riedl által is emlegetett olvasástörténeti-művelődéstörténeti megfontolásokkal, jóllehet több részletkérdésben hasonlóknak tetszenek a kérdésföltevések. Sabina Becker említett munkájában az irodalomtudományos nézőpontok/iskolák¹, elméleti előfeltevések között zárófejezetekként említi az irodalom- és kultúraantropológiai téziseken alapulókat, majd a kultúraszociológiai és mentalitástörténeti szempontokat szem előtt tartókat. Az antropológiai irodalomtudomány eszerint a kultúra szövegiségének, illetőleg a kultúra szövegesülésének kultúratudományi elképzelésén alapul, és megfordítva a kultúra ideája mint szöveg elgondolásán. Az embereket hétköznapi vagy „rituális” cselekvéseik során szemléli. Az antropológiai irodalomtudomány a társadalom kultúrájának részeként fogja föl az irodalmat, ennek megfelelően az életmód és a megértési alakzat sajátosságaként (rituálék, szimbólumok, mítoszok, de normák és szabályok is). Bachmann-Medick ismeretes formulája alapján irodalmi szövegekre a kultúrák olvasás- és írásmódjaként kérdezhetünk. Az emberek az irodalomból és az irodalmi szövegekben antropológiai kérdésekre ismernek, ilyesfélék jutnak el hozzájuk, ezek értelmezésében vesznek részt. A kultúraszociológiai és mentalitástörténeti megközelítés „elméleti” forrásai közül elsősorban Pierre Bourdieu elemzéseit emelhetők ki (a joggal sokat idézett Foucault-tézisektől, a diskurzus-elmélettől jócskán eltérít ez az elméleti „iskola”). A kultúratudomány irányába tágul a szövegtudomány, amelynek befogadástörténeti elemei számottevő szerephez jutnak, kivált a „mező”-elmélet fölmerülésével. Hogy a produkcióesztétika miként kerül ebbe a horizontba, bővebb tárgyalást érdemelne. Az életformák jelölésekor oly fogalmak kerülnek szóba, mint föld, osztály, tőke stb., ez utóbbi differenciáltatik oly egységek szerint, mint gazdasági, szociális, kulturális és szimbolikus. Sabina Becker összefoglalója szerint Bourdieu nézetei lehetővé teszik mind az irodalmi produkció, mind a szociális feltételek, azaz az irodalom születésének társadalmi feltételei stratégiáinak és mechanizmusainak rendszeres és rendszerszerű vizsgálatát. Ezáltal az írók környezetének terminológiailag pontosabb megnevezését, valamint a publikáció körülményeinek, az intézményi keretek lehetőségeinek jobb átvilágítását, nem utolsósorban a recepcióesztétikai adottságok ismeretét.

Az SZTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke „BA” és „MA” programjában nagyjában-egészében két szempont érvényesül:

1/ Nem válhat kérdésessé az irodalomtudományos/történeti horizont; az összehasonlító irodalomtudomány történetéből kinyerhető hozadék érvényesítése, szembesítése a kultúratudomány felől érkező – divatos szóval élve – kihívásokkal, szerényebben: ajánlatokkal, korántsem egy kompromisszumos eklektika

meghonosításának szándékával. Inkább az összehasonlító irodalomtudománynak és részterületeinek olyan jellegű művelése kívánatos, amely rokonul vagy rokonítható a kultúratudományokkal.

2/ Ezzel párhuzamosan a kultúratudományok beépítése, befogadása történik meg a különféle tanszéki programokba, s ami ezzel együtt jár: a tanszéki kutatómunkába: részint folynak a posztgraduális hallgatók disszertációjának előkészületei, részint a *Szövegek között* sorozatban közlendő dolgozatok, részint a magyar és a nemzetközi konferenciákra készített referátumok fölmérik a kulturális fordulat hatását az irodalomtudományra, illetőleg az irodalomtudomány és kultúratudományok találkoztatásából, komfrontálásából származó/származtatható esélyeket. A jelen kötetünk folytatása korábbi igyekezeteknek, a hallgatók széttartó érdeklődését igyekszik a szemináriumokon megismert újabb magyar és külföldi (a leginkább angol nyelvű) tanulmányok kritikus feldolgozása segítségével prezentálni. Ezúttal a graduális kurzus hallgatóit is bevontuk a kötet munkálataiba, jelezve azt a folyamatosságot, amely a különféle tanszéki oktatási egységek, kurzusok között szerencsés esetben megvalósítható...

Fried István

Felhasznált szakirodalom

Sabina Becker: *Literatur- und Kulturwissenschaft. Ihre Methoden und Theorien.* Reinbek bei Hamburg 2007.

Doris Medick-Bachmann (Hrsg.): *Kultur als Text. Die antropologische Wende in der Literaturwissenschaft.* Frankfurt am Main 1998.

Ugyanő: *Cultural turns. Neuorientierungen in der Kulturwissenschaften.* Reinbek bei Hamburg 2006.

Helmut Rösing-Peter Petersen: *Musikwissenschaft. Was sie kann, was sie will.* Reinbek bei Hamburg 2000.

Ábel Jenő: Wolf Frigyes Ágost és a classica philologia. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1877. 428-442.

R. Fr.: *La littérature française aux dix-neuvième siècle* par T. P. Charpentier (...) Paris 1875. Uo. 137-139.

Pierre Bourdieu: *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire* című művét német kiadásban olvastam: *Die Regeln der Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes.* Frankfurt am Main 1999. (a Flaubert-ről írt fejezetet hasznosítottam.)